

[K] **DE MYTHE ONTMASKERD. EEN FRISSE KIJK
OP DE NEDERLANDSE NEGENTIENDE-EEUWSE
ARCHITECTUUR**

Onlangs verschenen bij uitgeverij 010 drie boeken in een cassette met als onderwerp de negentiende-eeuwse architectuur in Nederland. De reeks kwam tot stand onder redactie van de hoogleraar architectuurgeschiedenis te Groningen, Auke van der Woud, en vormt de kroon op een onderzoeksprogramma over de negentiende eeuw dat de basis vormt van zijn gehele carrière. Eerder publiceerde Van der Woud *Waarheid en karakter* (1997), een boek over het architectuurdebat in de negentiende eeuw en *Een nieuwe wereld* (2006)¹, dat gaat over de ingrijpende vernieuwingen in de tweede helft van de negentiende eeuw op het gebied van communicatie, mobiliteit en massaproductie. Ook begeleidde hij verschillende promovendi die onderwerpen kozen uit de negentiende eeuw zoals de werkwijze van stadsbouwmeester Rose in Rotterdam, de Dienst Publieke Werken in Amsterdam en een onderzoek naar private woonhuizen. In zijn eigen benaderingen en ook

in de aansturing van zijn promovendi, probeert hij de architectuurgeschiedenis open te breken door de ontwikkeling van de architectuur in een breder cultuurhistorisch perspectief te plaatsen. Van der Woud is daarmee een van de weinige architectuurhistorici in Nederland die zich expliciet losmaakt van geschiedschrijving die enkel de verhalen van architecten reproduceert.

De drie boeken in deze cassette bestaan uit twee doorwrochte dissertaties en een dun boekje van Van der Woud zelf dat een volgens hem benoemde “mythe” in de Nederlandse architectuurgeschiedenis wil doorbreken. De twee proefschriften hebben een sterk theoretische basis. Ze beperken zich niet tot de visuele interpretatie van de architectonische productie, maar richten zich op de samenhang tussen denkbeelden, theorieën, debatten en gebouwen. In “*Alles wat zuilen heeft is klassiek*”. *Classicistische ideeën over bouwkunst in Nederland, 1765-1850* beschrijft Lex Hermans de manier waarop het classicisme een plek kreeg in de Nederlandse bouwkunst in de vroege negentiende eeuw. Het is een mentaliteitsgeschiedenis die zich hoofdzakelijk richt op het denken over het classicisme en niet op de wijze waarop dit vertaald werd in de gebouwen; er is in Nederland maar een klein aantal classicistische gebouwen gerealiseerd. Hermans baseerde zich voor het onderzoek op esthetische geschriften uit de periode 1765-1870. In de publicatie beschrijft hij de hoofdthema's van de classicistische poëtica en de redenen die hebben geleid tot het verval. Vervolgens kijkt hij naar de wijze waarop dit proces plaatshad in Nederland en beschrijft dat aan de hand van een aantal discussies uit die tijd.

In *Eclecticisme. Over moderne architectuur in de negentiende eeuw* gaat Geert Palmaerts in op het ontstaan en de ontwikkeling van het eclecticisme in de negentiende eeuw. Hij beschrijft de vorming ervan in Frankrijk in brede zin en de relatie met de architectuurtheorie. In het tweede deel beschrijft hij de dagelijkse werkelijkheid van de toepassing van het eclecticisme in de bouwkunst in Frankrijk, Nederland en België. Palmaerts vestigt met zijn dissertatie de aandacht op het feit dat het eclecticisme niet zomaar een modegril was in de architectuur, maar een gegronde architectuurtheorie.

Terwijl de twee besproken publicaties theoretische zwaargewichten zijn, is Van der Wouds publicatie een

makkelijk leesbaar boek, ook voor de niet-ingewijden in de Nederlandse architectuur. *Sterrenstof* werpt een nieuw licht op een decennialang geloof over de oorsprongen van de Nederlandse moderne architectuur van de twintigste eeuw. De idee dat Berlage als grondlegger fungeert van de moderne beweging, die zich op zijn beurt heeft geïnspireerd op de architectuur van Cuypers, stelt Van der Woud aan de kaak. Hij is hiermee de eerste Nederlandse architectuurhistoricus die dat heeft aangedurfd, en beseft terdege het risico van deze onderneming. Op een van de eerste pagina's waarschuwt hij dan ook de lezer: “In dit boekje worden af en toe woorden gebruikt die de vele liefhebbers en bewonderaars van Cuypers en Berlage misschien onaangenaam treffen.” (p. 8)

Van der Woud laat zien dat de rol van Berlage in de Nederlandse architectuur overgewaardeerd is, en dat hij een aantal van zijn esthetische innovaties heeft “gestolen” van tijdgenoten als De Bazel, Lauweriks en Walenkamp. Omdat zij minder sterk waren in de marketingmachine kon Berlage er vandoor gaan met hun vernieuwingen. Wie de architectuur van Berlage en zijn uitlatingen goed bestudeert, kan volgens Van der Woud niet anders constateren dan dat hij een vrij conservatieve architect was. Het idee dat de bakstenen constructies van Berlage modern waren, is bovendien nergens op gebaseerd. Berlage kon aan het begin van de twintigste eeuw opstaan als de vernieuwende architect, omdat de hele negentiende eeuw als een dwaling werd afgeserveerd in de architectuurwereld. Deze diskwalificatie van een gehele eeuw heeft volgens Van der Woud in Europa alleen in Nederland plaatsgevonden. De enige architect die zich niet zou hebben laten meeslepen door de eclectische poespas van de negentiende eeuw zou Cuypers geweest zijn. Zijn interpretatie van de middeleeuwen, zoals hij die voornamelijk in kerken heeft toegepast, zou een zuivere rationele kijk op de architectuur representeren en Berlage zou zich dan ook door deze architect hebben laten inspireren. Ook het belang van de rol van Cuypers in de Nederlandse architectuurgeschiedenis wordt door Van der Woud betwist. Onder andere omdat hij zich beperkte tot de realisatie van kerkgebouwen en behalve de twee prestigieuze opdrachten als het Rijksmuseum en het Centraal Station in Amsterdam zich nauwelijks

verhield tot de vernieuwingen die de maatschappij aan het eind van de negentiende eeuw ingrijpend veranderden.

Het voert te ver om in dit artikel ieder detail van Van der Wouds ontmaskering te beschrijven, aangezien hij een zeer uitgebreide werkwijze heeft. De demythologisering is enerzijds namelijk gebaseerd op een analyse van het architectonische oeuvre van de hoofdpersonen, anderzijds reconstrueert Van der Woud de geschiedschrijving van architectuurhistorici en architecten die hebben bijgedragen aan de beeldvorming. Hij laat daarmee zien dat hoewel de feiten voor het oprapen lagen om dit vereenvoudigde beeld van het ontstaan van het modernisme in Nederland onderuit te halen, het bewust niét lijkt te zijn gebeurd door de betrokken historici. Van der Woud suggereert dat het koesteren van sterke individuen in de lijn ligt van de manier waarop mensen met geschiedenis willen omgaan. Omdat Van der Woud in *Sterrenstof* dit alles ter discussie stelt en hardop uitspreekt, is het daarmee een belangrijke bijdrage aan de historiografie van de Nederlandse architectuurgeschiedenis die over het algemeen een beperkte kijkrichting heeft. Van der Woud formuleert het als volgt: “De hoofdlijnen in de Nederlandse architectuurgeschiedenis van de negentiende en twintigste eeuw lopen nog altijd via invloedrijke personen. De positie van de architect aan wie de invloed wordt toegeschreven, krijgt een groot gewicht. De invloed van opdrachtgevers, financiën, aannemers, de bouwmaterialenhandel, maar ook van de visuele cultuur, van de architectuurmedia en van consumentenartikelen blijft buiten beschouwing of wordt minder zwaar gewogen. Het zou voor veel architectuurhistorici misschien wel een te zware belasting zijn om zo'n bredere context uit te werken, maar een ontwikkelingsgeschiedenis die valt of staat met twee personen, lijkt toch wat te veel op een wereldbeeld dat begint met Adam en Eva.” (p. 8) De aandacht op totstandkomingsprocessen en de beschrijving van debatten die het vak omgeven, sluit aan bij een internationale tendens waar kritische theorie een steeds groter onderdeel wordt van de architectuurgeschiedenis. Hopelijk wordt *Sterrenstof* in de nabije toekomst dan ook in het Engels vertaald zodat dit eerste staaltje van reflectie op het eigen vak, de Nederlandse

architectuurgeschiedenis aan het internationale debat koppelt.

MARIEKE VAN ROOY

De cassette *Architectuur in Nederland in de negentiende eeuw* bevat drie boeken:

AUKE VAN DER WOUDE, *Sterrenstof. Honderd jaar mythologie in de Nederlandse architectuur*, 010, Rotterdam, 2008, 91 p.

LEX HERMANS, “Alles wat zuilen heeft is klassiek”. *Classicistische ideeën over bouwkunst in Nederland, 1765-1850*, 010, Rotterdam, 2008, 256 p.

GEERT PALMAERTS, *Eclecticisme. Over moderne architectuur in de negentiende eeuw*, 010, Rotterdam, 2008, 319 p.

Noot

(1) Zie de recensie in *Ons Erfdeel*: PIET DE ROOY,

“Het Faustiaanse pact. Het ontstaan van het moderne Nederland”, in: *Ons Erfdeel*, jg. 50 (2007), nr. 2, pp. 175-178.